

Castell de Falgars, una torre romana a la Garrotxa

Jordi TURA (*)

ABSTRACT

The Roman tower of Castell de Falgars remains as one of the most important examples of the romanization of la Garrotxa. Its position on the most easterly face of the Mont range of mountains makes it a marvellous watchtower over the Empordà. It controls the traditional communication routes that linked the Iberian Peninsula to the rest of Europe through the Pyrenees and the mining regions in both the Pyrenees and the pre-Pyrenees.

Key words: Ancient History, military architecture, Castell de Falgars, la Garrotxa.

SITUACIÓ

El castell de Falgars o torre del Far es troba situat dins el terme municipal de Beuda (la Garrotxa) (42 graus 15' 00" latitud nord / 2 graus 43' 55" longitud est). El seu emplaçament en el turó més oriental de la serra de la Mare de Déu del Mont (982 m), li ofereix una situació privilegiada com a talaia sobre l'Empordà, la badia de Roses, la vall del Fluvià, el Pla de l'Estany, així com sobre la zona més oriental dels Pirineus: «...rius, pobles, montanyes, planuras, tot se veu d'una mirada. Tot se domina des d'aquella altura superba, en la que un cop situats, basta un lleuger mohiment de cap per veures tot a l'hora, semblant talment miracle» (Ubach, 1882). L'elecció del lloc s'ha d'interpretar bàsicament en funció de la seva posició estratègica més que no pas del seu entorn immediat i de control més que de domini per les reduïdes dimensions del recinte. L'únic enclavament proper que hauria gaudit d'una certa importància és Besalú (*Bisoldunum* o *besaldunum*) i ja més allunyats, mas Castell de Porqueres, puig Castellar (Mieres) i puig del Moro (Sant Aniol de Finestres). L'única activitat econòmica vinculada al seu entorn, a part probablement d'una agricultura poc reeixida, és l'explotació de pedreres d'alabastre (Nolla & Casas, 1984) situades en els contraforts de la serra.

Actualment l'accés es realitza seguint la pista forestal que mena cap a la Mare de Déu del Mont, fins al mas de Falgars; des d'allí el trajecte es fa seguint el fort pendent del bac de la muntanya, pel mig d'antics camps de conreu, rouredes, pinedes i alzinars, s'ha de fer a peu i sense camí obert. Finalment, just després d'haver assolit la part més

enlairada del turó, voltada d'alzines que dificulten el pas, es pot veure la torre del Far o de Falgars o, com l'anomena la gent del lloc, el castell.

HISTÒRIA DE LES INVESTIGACIONS

La torre del Far o castell de Falgars és coneguda i mencionada per excursionistes i literats des de principis de segle: «La serra del Mont és comparable, per sa estranya figura, a un enorme i bonyegut camell que baixa del Pirineu en direcció del Golf de Roses, vora avall del Fluvià. Amb el cim del gep sosté el Santuari i al cim del cap el castell de Falgars...» (Verdaguer, 1904).

P. Vayreda, fent referència explícita de la torre de Falgars escriu: «Des del punt de vista de la història local no deixa d'oferir interès la torre anomenada del *Far*, els vestigis de la qual es veuen encara damunt el turó de migdia on mor el carener del Mont... A elles deu referir-se Juli Cèsar quan explica que a les nostres contrades existien espiells o torres de guaita, situades en punts alts des d'on es podia vigilar una gran extensió de terra» (Vayreda, 1931).

R. Sala es fa ressò novament d'aquesta construcció: «A més de les torres que cita el Dr. Noguera i Massa a la Garrotxa, cal comunicar l'existència d'una altra torre de guaita romana a la Muntanya de la Mare de Déu del Mont» (Sala, 1976) tot citant l'obra de Vayreda.

El 1985 Buxó i altres realitzen la fitxa per a l'Inventari del Servei d'Arqueologia en el marc de l'estudi per a la confecció de la *Carta Arqueològica de la Garrotxa (inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya, 1989)*.

Finalment, l'any 1987, el Servei d'Arqueologia portà a terme la documentació de la torre del Far, tasca que ens fou encomanada i finançada per la mateixa institució.

(*) Museu Etnològic del Montseny, carrer Major, 6. 17401 Arbúcies.

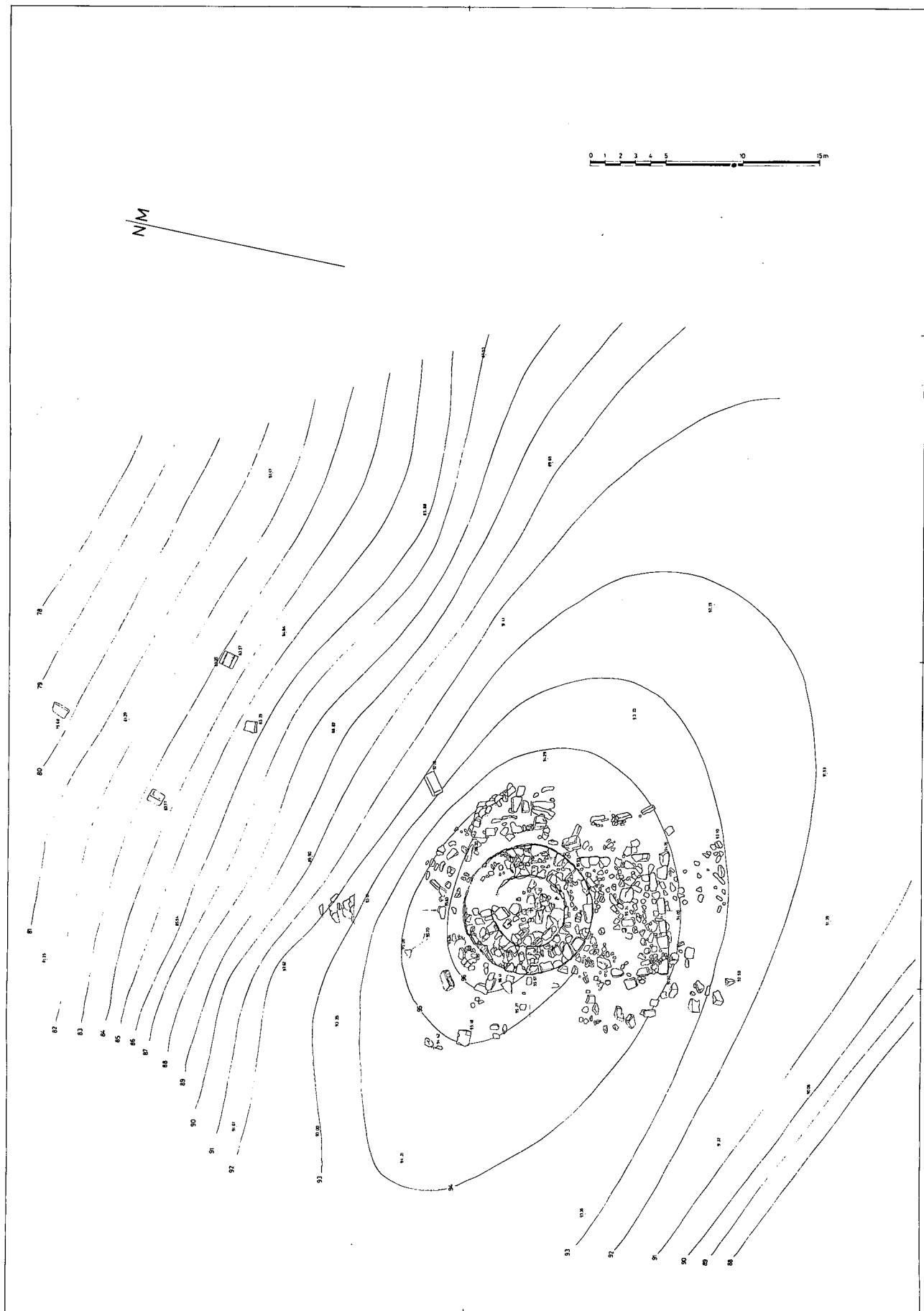

Fig. 1.- Planta general de la torre i dels enderrocs.

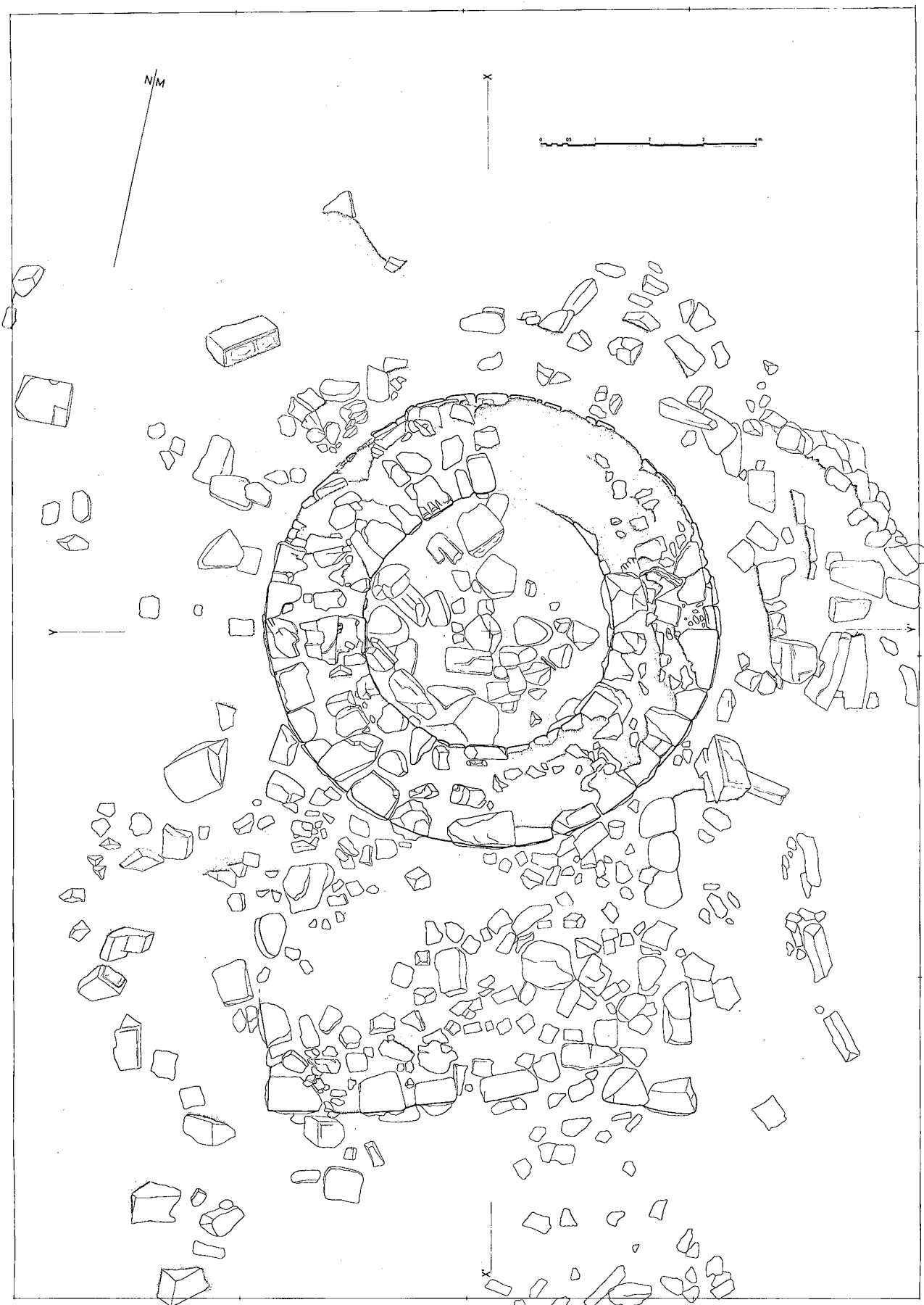

Fig. 2.- Planta de la torre.

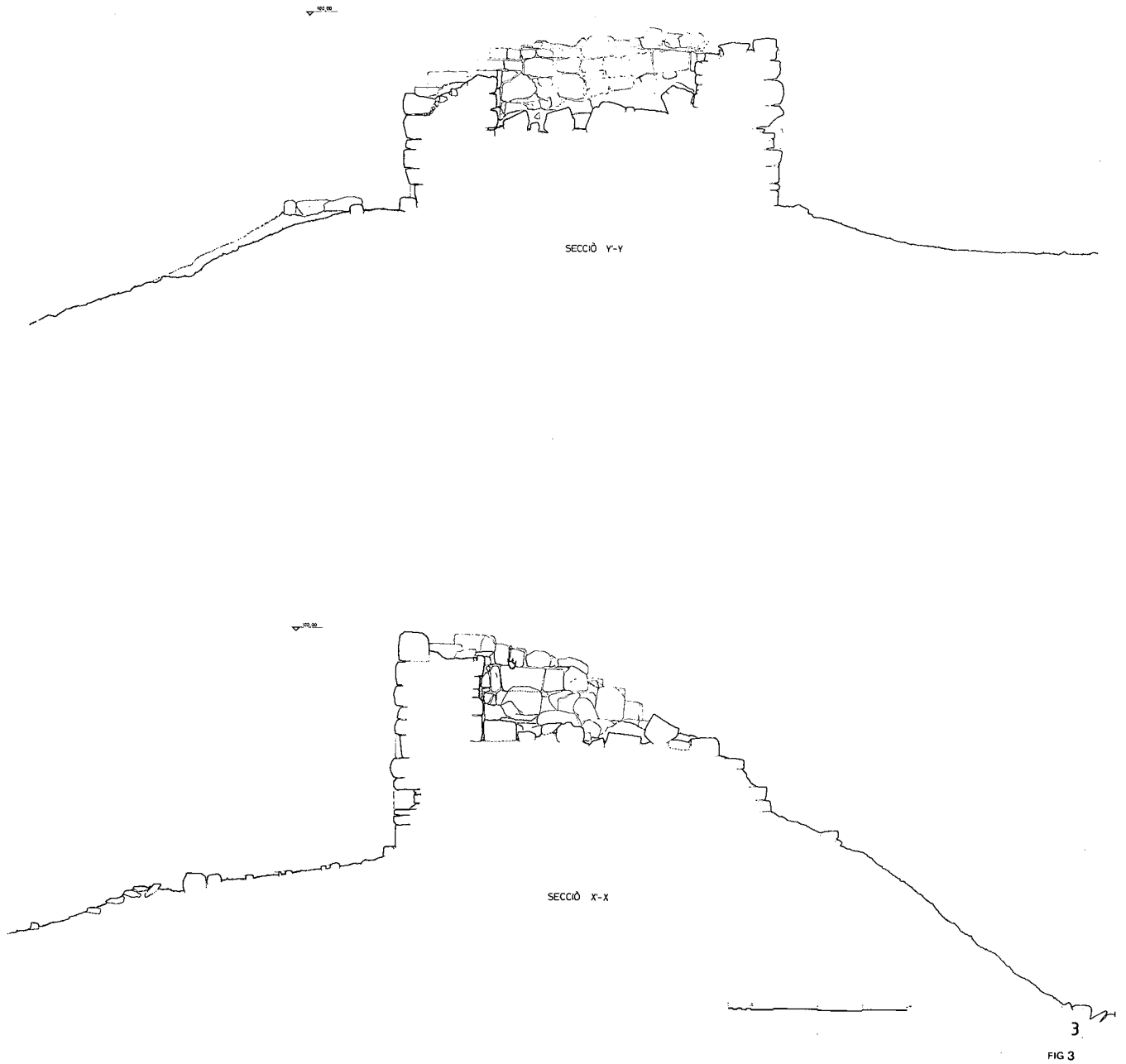

Fig. 3.- Seccions est/oest i nord/sud de la torre.

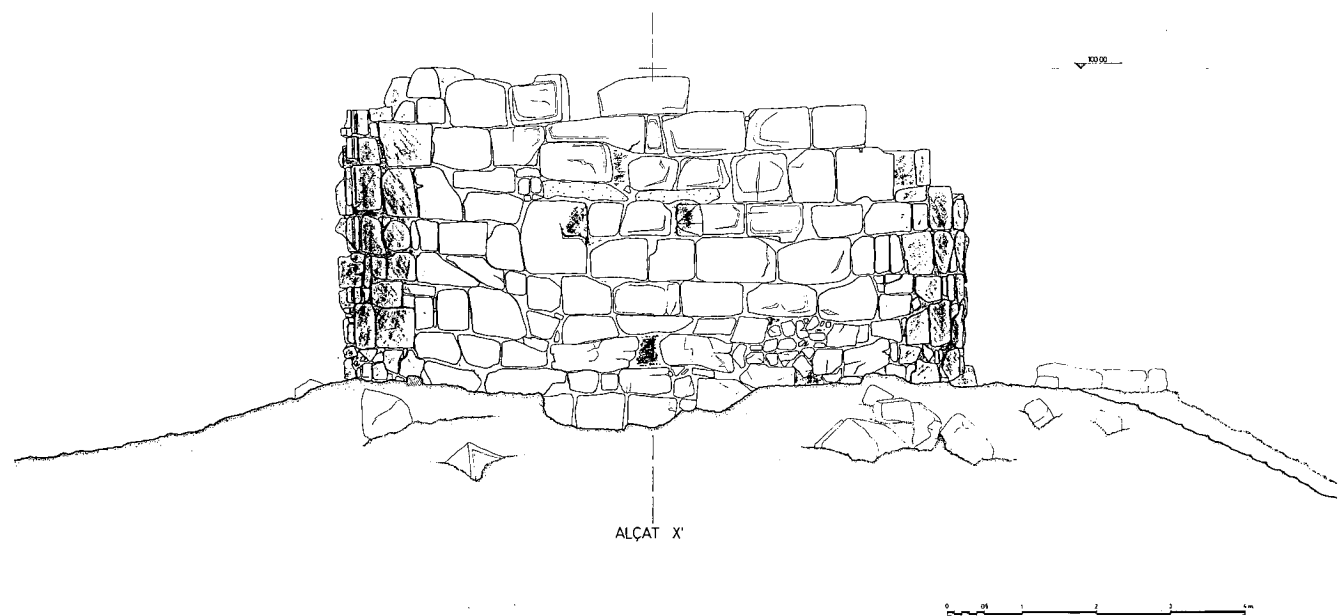
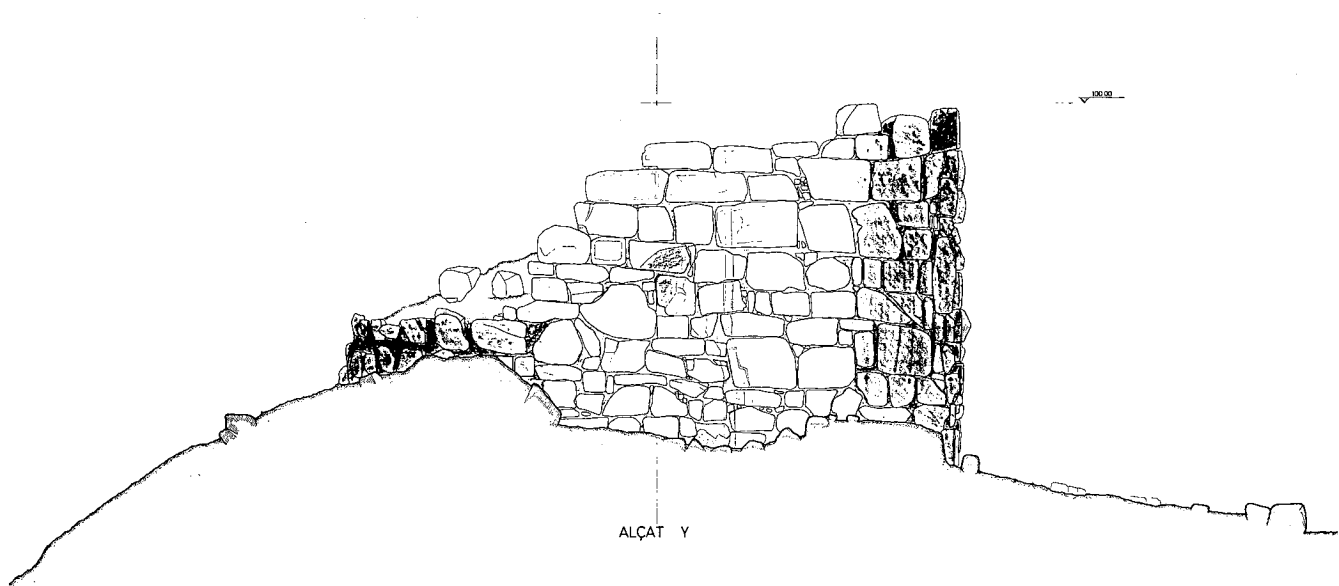
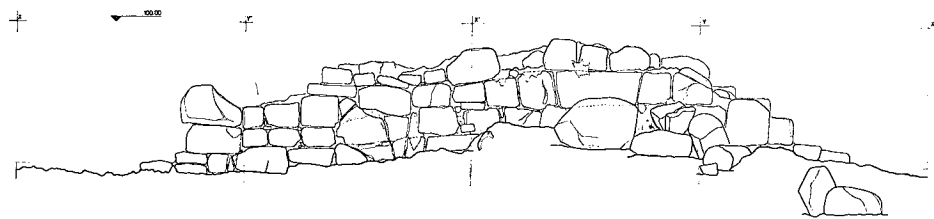
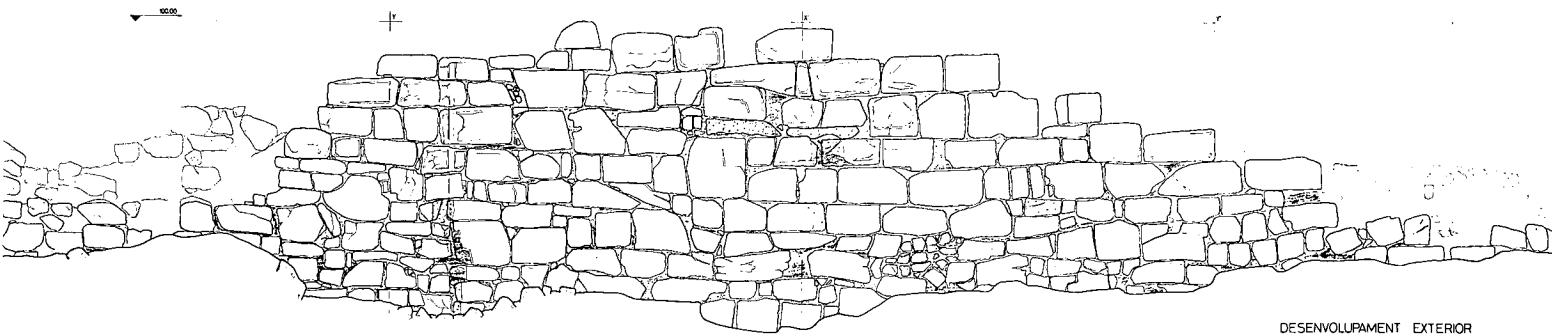

Fig. 4.- Alçats de la torre.

DESENVOLUPAMENT INTERIOR

DESENVOLUPAMENT EXTERIOR

Fig. 5.- Desenvolupament dels murs de la torre.

Fig. 6.- Sector sud de la torre.

Fig. 7.- Sector nord/est de la torre.

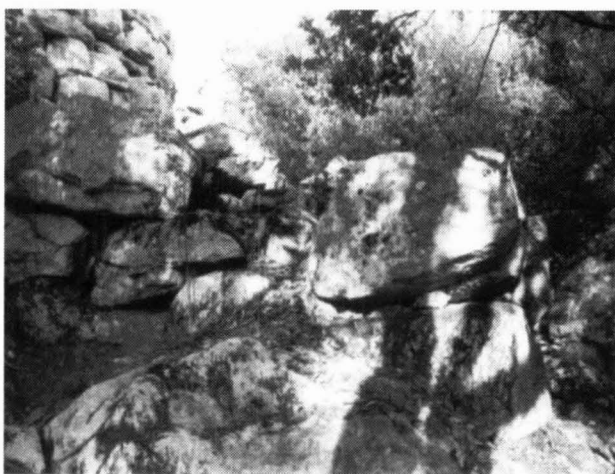

Fig. 8.- Angle sud/oest de la plataforma.

DESCRIPCIÓ ⁽¹⁾

La torre del Far o castell de Falgars està constituïda arquitectònicament per dues unitats bàsiques: la torre pròpiament dita, cilíndrica (fig. 1 a 7), i la plataforma que se li adossa, de planta rectangular i orientada al sud (figs. 2, 3, 8 i 9).

⁽¹⁾ Planimetria cedida pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Arxiu d'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Realització de Lluís Sant i Josep Barceló. Servei d'Arqueologia (1987). Agraïm de tot cor les facilitats i ajuda que ens han donat a l'hora de realitzar aquest treball.

Fig. 9.- Vista general de la plataforma des de la part de dalt de la torre.

La torre (fig. 4 i 6)

Constitueix l'element més emblemàtic d'aquest conjunt arquitectònic: de forma circular, assoleix una alçada màxima de 4,80 m en el sector meridional, just en la part en què s'alça la plataforma. És en aquest sector on hom pot observar el seu aspecte més monumental mercès a les 10 filades de carreus de forma rectangular conservades. Al sector nord-est, contràriament, l'estructura manté, només, una filada visible amb una alçada de 0,23 m.

La pedra utilitzada en la confecció dels blocs és la calcària nummulítica, present en aquest sector de la muntanya i que aflora en zones immediates a la construcció. L'extracció dels carreus es realitzà mitjançant la perforació de soles en la roca tal com es pot observar en algun dels blocs de l'edifici, aplicant-hi, després, tascons de fusta.

La tècnica constructiva es basa en la superposició de filades en sec de carreus de forma rectangular i mides variables, juxtaposats, essent la base sempre de dimensions superiors a l'alçada.

Pel que fa a la construcció dels murs, s'observa la disposició de dues filades concèntriques de blocs que vesteixen les parets externa i interna del mur. Els espais interiors entre les dues filades, s'omplen de carreus de menors dimensions, de pedres i de pedruscall, per tal de dotar de més solidesa l'edifici. Assoleix una amplada màxima d'1,90 m (fig. 10).

Fig. 10.- Sistema de construcció de murs en el qual s'observen les dues filades concèntriques i el reompliment interior de pedruscall i pedres de grandària menor.

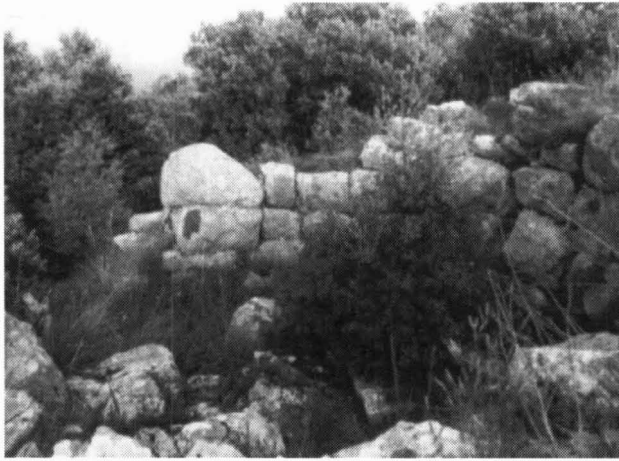

Fig. 11.- Interior de la torre.

L'espai interior de la torre, de 4,65 m de diàmetre (fig. 11), resta buit (avui cobert, en part, per l'enderroc dels murs) sense que s'observin restes de paviments, ni sistemes de coberta, ni altres elements arquitectònics.

Les parets, visibles des de l'exterior de la construcció, es caracteritzen per la distribució en filades generalment regulars en alçada i, sobretot, per l'encaixat de molts dels seus carreus (fig. 12), peculiaritat que els diferencia dels carreus de l'interior de la torre on, generalment, observem formes més planes o, si més no, ni treballades ni esculpides (fig. 13).

Fig. 12.- Detall del mur de la torre en el sector meridional en el qual s'observa l'encaixat dels blocs.

Fig. 13.- Detall del mur a l'interior de la torre.

La plataforma (fig. 8 i 9)

Anomenem amb aquest mot una altra construcció de planta rectangular (7,90 per 6,80 m) que es localitza adossada a la torre pel seu sector meridional. Només se'n conserva la planta a la major part del seu perímetre i dues úniques filades de blocs irregulars de grans dimensions en l'angle sud-oest, amb una alçada màxima d'1,05 m.

La seva funció respecte de la torre ens és desconeguda tot i que arquitectònicament pot haver-se emprat com a element de suport. No és gratuït observar que és precisament en aquest sector on la torre ha conservat la seva màxima alçada.

L'interior de l'estructura que queda delimitada pels murs de contenció resta avui ple de pedres, pedruscall i blocs provinents, probablement, de l'enderroc d'alguna filada de la part superior de la torre.

És interessant assenyalar també que no ens ha estat possible observar la graonada d'accés a aquesta plataforma a què es refereix Vayreda: «...acabava en una plataforma o terradet. La que ara ens ocupa presenta alguns carreus de notable grandària i a la seva part forana queden encara vestigis de la graonada que donava accés a la plataforma ja esmentada» (Vayreda, 1931).

Altres elements arquitectònics

Cal fer menció, en aquest apartat, de dos elements prou significatius pertanyents a la construcció; el primer d'ells el constitueix un dels blocs procedents de l'enderroc del sector oriental de la torre (el més malmès de tots). Es tracta d'un carreu de grans dimensions (1,03 x 0,86 x 0,58 m) situat a una cinquantena de metres pendent avall de la torre que en una de les seves cares tallades presenta una forma marcadament semicircular, en arc, element singular a la resta de la construcció (fig. 14).

Per altra part, al sector meridional de la torre, just en la zona als peus de la qual s'alça la plataforma, es pot observar, a l'alçada de la setena filada de carreus (fig. 15), la presència de dos forats, un d'ells clarament tallat al bloc (fig. 15), disposats un al costat de l'altre. No sabem què signifiquen però cal tenir-los en compte atès que queden disposats sobre el perímetre de la plataforma. No seria del tot absurd pensar que estarien en funció d'una estructura probablement de fusta relacionada amb la dependència

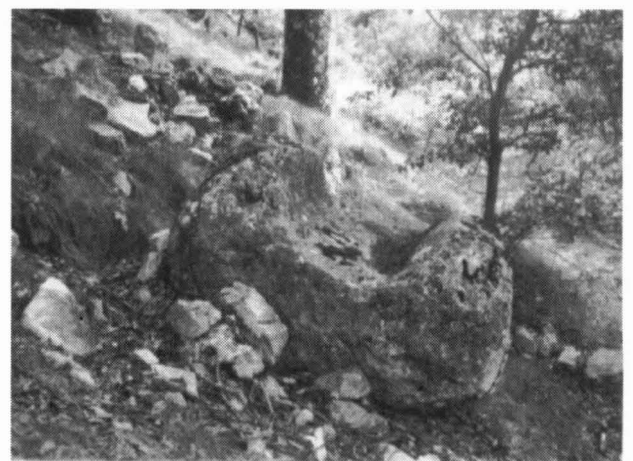

Fig. 14.- Carreu tallat en forma semicircular en una de les seves cares.

Fig. 15.- Detall de dos forats oberts en el sector sud del mur de la torre.

rectangular i que no ha deixat altres vestigis que aquests elements de suport.

CONCLUSIONS

El primer gran problema que hom pot trobar a l'hora d'establir unes conclusions respecte a aquesta estructura és la manca de dades precises que ens permetin d'establir, sòlidament, una cronologia. La prospecció a les zones immediates no és gens fàcil per culpa del tipus de vegetació existent. L'únic element del qual disposem és l'obra arquitectònica o fàbrica en si mateixa.

En funció de la tècnica de construcció existeixen semblances evidents amb el sector meridional de la muralla de la neàpolis emporitana, però, tal vegada, l'exemple més notable, pel seu paral·lelisme, el constitueix l'anomenada torrassa del Moro (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) de la qual podem llegir: «... es una torre de planta circular de ocho metros de diámetro en la base, con paredes formadas por gruesos sillares de piedra granítica perfectamente trabajados, de 0,40 a 0,50 m de altura cada uno. El grosor de los muros es de 2 m, y queda, por lo tanto, en la parte central una cámara circular de 4 m de diámetro. La altura de la parte antigua del monumento (modernamente sobreelevado) es de unos 8,30 m. Se conservan restos de un muro que dificultaba acercarse a su base.» (Almagro et al., 1945). «Les filades són de 44 a 57 cm d'alçada. A la banda sud sols són visibles 8 filades; la circumferència de la base té 29,6 m, la qual cosa ens dona un diàmetre de 9,34 m. La pedra és granítica encoixinada i l'alçada de la part romana arriba a 4,36 m» (Gallardo, 1938). Les semblances, per tant, són

més notables encara si tenim en compte la seva situació en llocs especialment aptes com a veritables fars, de cara al control d'amplis espais del territori i, sobretot, vers importants enclavaments de comunicació.

En l'aspecte cronològic, la datació del sector sud de les muralles de la neàpolis d'Empúries se situa entre el 150 i el 125 a.C. (Sanmartí & Nolla, 1986), mentre que la torrassa del Moro, d'una manera oficiosa i a manca d'una excavació sistemàtica, se situaria al voltant de la meitat del segle II a.C. (Pardo, comunicació oral).

Un aspecte primordial, de totes maneres, és el de la importància d'aquest tipus de construcció respecte la seva funció o funcions.

Establint novament una comparació entre les torres de Falgars i de Llinars, trobem algunes diferències; la torrassa del Moro es localitza en un enclavament densament poblat i voltada d'importants nuclis ibèrics: Cèl·lecs, Castellruf, Burriac, Turó del Vent. No així la torre de Falgars. No existeix una relació directa, almenys propera, entre torre i un grup humà nombrós, perillós o agressiu: «...en efecte, Cató ara i els pretors que governaran aquesta província els anys següents, només hauran de combatre, i molt poc, algunes tribus de l'interior que no participaren directament de la desfeta sagnant i exemplar de la batalla d'Empúries que pacificà per sempre aquest territori» (Nolla, 1984). Tampoc hi ha una relació econòmica ja que no constitueix una zona especialment rica agrícolament ni especialment productiva pels seus recursos miners.

Tot i que evidentment la construcció d'aquest tipus d'edificacions pot complir, en un moment determinat, una funció militar definida, com a punt de vigilància i control, relacionat amb centres costaners -Empúries-, i que per la seva importància estratègica poden ser objecte d'atac per exèrcits organitzats, no cal oblidar una funció de control, tan important com la primera i que hem d'entendre vinculada a un concepte ampli i general del territori, regional més que local, en el qual no manca el valor dels recursos econòmics i, en definitiva, el control de la seva explotació a través, més que d'una estructura estricta sobre els assentaments, en una vigilància del trànsit i la distribució de l'excedent al llarg dels camins utilitzats tradicionalment i que la romanització convertirà en veritables elements vertebradors del territori.

No és gratuït observar la posició preeminent de la torre de Falgars en relació al tram inicial de la via de Capsacosta (sobretot de la branca nord de *Iuncaria* a Crespià), i la seva importància en relació a les zones minaires del Pre-pirineu i Pirineu i, sobretot, la confluència d'aquest camí amb la *Via Augusta* així com amb el camí d'Empúries i amb els passos d'entrada a la península a través de les zones més orientals dels Pirineus..

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO M., SERRA J. & COLOMINAS J. (1945) *Carta arqueològica de España: Barcelona*, Madrid.
- ANÓNIM (1989). La torre romana de guaita del castells Falgars (Beuda), *Espais*, 20, Barcelona, 2 pp.
- DALMAU R. (Ed.) (1979) *Els castells catalans*, vol. VI, 2a part, Barcelona, p. 1569.
- GALLARDO A. (1938) *Del Mogent al Pla de la Calma*, Barcelona, p. 91.
- INVENTARI DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC DE CATALUNYA (1989) *Carta Arqueològica. Comarca: Garrotxa*, Barcelona, pp. 25-26.
- NOLLA J. M. (1984) «La Campanya de M. P. Cató a Empúries el 195 a.C. Algunes consideracions», *Revista de Girona*, 108, Girona, pp. 150-157.
- NOLLA J. M & CASAS J. (1984) *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Girona, p. 214.
- NOLLA J. M. & SANMARTÍ E. (1986) «La datation de la partie centrale du rempart méridional d'Emporion», *Documents d'archéologie Méridionale*, 9, Nîmes, pp. 81-110.
- SALAR. (1976) «La romanització de la Garrotxa», *III Assemblea d'Estudis sobre el Comtat de Besalú*, Besalú, p. 378.
- UBACH F. (1882) «La Mare de Déu del Mont, impressions d'un viatge», *Asociación literaria de Gerona, Certamen de MDCCCLXXVIII*, Girona, p. 44.
- VAYREDA P. (1931) *Santa Maria del Mont, notícia històrica*, Girona, p. 17.
- VERDAGUER J. (1904) *Excursions*, Barcelona, p. 47.